

KRIVOTVORINA NOVČANICE OD 500 DINARA FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE IZDANJA 1. SVIBNJA 1946.

U novčarskoj literaturi krivotvorina novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) spominje se kao prva uspješna krivotvorina jugoslavenskog dinara izrađena u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. U numizmatičkoj literaturi krivotvorine te novčanice rijetko se spominju i objavljuju su rijetko. Krivotvorena je novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) iz druge serije s nešto većom numeracijom. O okolnostima krivotvorenja i krivotvorinama te novčanice opširnije je pisano u kriminalističkoj literaturi, uglavnom nepoznatoj i teže dostupnoj javnosti, pa i numizmatičarima. U radu se na temelju podataka iz novčarske, numizmatičke i kriminalističke literature te usporedbom prave i krivotvorene novčanice prikazuju tehnička obilježja krivotvorine odnosno razlike između prave i krivotvorene novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.).

Novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1. svibnja 1946.) puštena je optjecaj 10. rujna 1948. Zakonsko sredstvo plaćanja ta novčanica bila je do 1. rujna 1963., a zamjena (naknadna) bila je moguća do 30. studenoga 1963. Izdane su tri serije te novčanice, sveukupno 79.106.000 primjeraka. Na licu novčanice osnovni su motivi grb FNR Jugoslavije, lijevo na novčanici, i lik (poprsje) partizana iz profila (s lijeva) s puškom na lijevom [sic!] ramenu, desno na novčanici. Taj lik preuzet je s novčanica DF Jugoslavije (1944.) od 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500 i 1000 dinara [to je partizan Milivoj O. Rodić, borac I. krajiške proleterske brigade, poslije rata pukovnik Jugoslavenske (narodne) armije, kojeg je portretirao slikar Đorđe Andrejević Kun u travnju 1944. u mjestu Cozzano nedaleko od Barija u južnoj Italiji, gdje su se liječili i oporavljali ranjeni partizani¹]. Na naličju novčanice središnji je motiv zemljoradnik, orač s konjima. Na licu novčanice naziv države *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* naveden je (ćirilicom) na srpskom, (latinicom) na hrvatskom, (latinicom) na slovenskom i (ćirilicom) na makedonskom jeziku, a nazivi jugoslavenskih republika ćirilicom *Srbija*, latinicom *Hrvatska*, latinicom *Slovenija*, ćirilicom *Bosna i Hercegovina*, ćirilicom *Makedonija* i ćirilicom *Crna Gora*. Na naličju novčanice upozorenje da se krivotvorenje kažnjava po zakonu navedeno je (ćirilicom) na srpskom, (latinicom) na hrvatskom, (latinicom) na slovenskom i (ćirilicom) na makedonskom jeziku. Likovno rješenje za novčanicu od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) izradio je, prema oznakama na licu i naličju novčanice, Veljko Andrejević Kun (fec.[it]), a graver je klišeja za novčanicu Tanasije Krnjajić (sc.[ulpsit]). U numizmatičkoj literaturi, pak, kao autor likovnog rješenja novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) naveden je ponekad i pogrešno Mate

¹ Usp. B. Pokrajčić, *Papirne novčanice Demokratske Federativne Jugoslavije*, Sarajevo 1971.; V. Geiger, *Ikonografija i dizajn novčanica (od dinara SHS do hrvatskog dinara)*, Obol, br. 44., Zagreb, 1992., str. 7.; T. Anić, *Junakinje i junaci rada*, u: *Refleksije vremena 1945. - 1955.*, urednica: J. Bavoļjak, Zagreb, 2012., str. 55. I ondje navedena literatura.

Zlamalik, a kao graveri klišeja za novčanicu Veljko Andrejević Kun i Tanasije Krnjačić.² No grafičar V. Andrejević Kun izradio je crtež lica i naličja novčanice i gravirao kliše za naličje novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.)] Novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) ima crtež veličine 132 x 63 mm, otisnuta je na bijelom papiru veličine 143 x 75 mm. Numeracija na licu novčanice crvena je, dvoslovcana (ćirilicom) i šestbrojčana. Prevladavajuća boja i lica i naličja novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) smeđa je.³ Prva i druga serija novčanica tiskana je na bijelom ukrasnom (ornament) papiru. Druga i treća serija novčanica imaju nešto veće brojke numeracije. Novčanice treće serije tiskane su na bijelom papiru s obojenim vlaknima i imaju i zaštitnu vodoravnu nit. U drugoj seriji novčanice postoje i razlike u nijansama boje otiska. Novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) izrađena je u Zavodu za izradu novčanica (ZIN Topčider) u Beogradu.⁴

Sl. 1.

Novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.), avers

² Usp. *Ž. Stojanović*, *Novčanice Narodne banke 1884 - 2004*, Beograd 2004., str. 152.; *Ž. Stojanović*, *Nacionalni katalog novčanica Srbije i Jugoslavije / Standardkatalog für das Papiergeld Serbiens und Jugoslawiens / Standard Reference Guide to Serbian and Yugoslav Paper Money*, Beograd, 2007., str. 134.

³ Usp. Rješenje o puštanju u opticaj nove novčanice od 500.- dinara, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, god. IV., br. 76., Beograd 4. rujna 1948., str. 1175.; Rješenje o povlačenju iz opticaja novčanice od 500 dinara sa datumom izdanja 1. maj 1946. godine, Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XIX., br. 22., Beograd, 5. lipnja 1963., str. 468.-469.; *J. Hadži-Pešić*, *Novac Jugoslavije 1944 - 1992.*, Beograd, 1995., str. 43.

⁴ Usp. *J. Hadži-Pešić*, *Novac Jugoslavije 1944 - 1992.*, str. 43.; *Z. Višćević*, *Kovanice i novčanice Jugoslavije, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Makedonije / Coins and Banknotes of Yugoslavia, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro and Macedonia*, Kastav, 2011., str. 908.

Sl. 2.

Novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.), revers

U numizmatičkoj literaturi krivotvorine novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) rijetko se spominju. U nekim numizmatičkim katalozima navedeno je izričito da, „U dokumentima [Narodne] Banke i zbirkama postojanje falsifikata nije poznato.”⁵ O krivotvorenju i krivotvorinama novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) u numizmatičkoj literaturi pisano je tek ukratko, i na temelju navoda u kriminalističkoj literaturi.⁶ Podatci o krivotvoriteljima, vremenu i okolnostima krivotvorenja te novčanice u numizmatičkoj literaturi ponekad su i netočno navedeni.⁷ U numizmatičkoj literaturi ta krivotvorina novčanice objavljujvana je rijetko.⁸ Krivotvorena je novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) iz druge serije s nešto većom numeracijom.⁹

⁵ Usp. *Ž. Stojanović*, *Novčanice Narodne banke 1884 - 2004*, str. 152. No isti autor postojanje krivotvorine novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) kasnije ipak spominje. Usp. *Ž. Stojanović*, *Nacionalni katalog novčanica Srbije i Jugoslavije / Standardkatalog für das Papiergeld Serbiens und Jugoslawiens / Standard Reference Guide to Serbian and Yugoslav Paper Money*, str. 134.

⁶ Usp. *Z. Bazdan*, *Politekonomska analiza krivotvorenja novčanica. Case study: DFJ - SFRJ*, *Numizmatičke vijesti*, br. 44., Zagreb, 1991., str. 152.

⁷ Usp. *V. Geiger*, *O krivotvorenju i krivotvorinama jugoslavenskih novčanica, 1945. - 1990.*, *Obol*, br. 63., Zagreb, 2011., str. 32.

⁸ Usp. *B. Barac*, *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije / Banknotes of the Yugoslavia and the States of the Former Yugoslavia 1767 - 2002.*, Zagreb, 2002., str. 272.; i *V. Geiger*, *O krivotvorenju i krivotvorinama jugoslavenskih novčanica, 1945. - 1990.*, str. 32.

⁹ Usp. *B. Barac*, *Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije / Banknotes of the Yugoslavia and the States of the Former Yugoslavia 1767 - 2002.*, str. 272.; *Ž. Stojanović*, *Nacionalni katalog novčanica Srbije i Jugoslavije / Standardkatalog für das Papiergeld Serbiens und Jugoslawiens / Standard Reference Guide to Serbian and Yugoslav Paper Money*, str. 134.; *V. Geiger*, *O krivotvorenju i krivotvorinama jugoslavenskih novčanica, 1945. - 1990.*, str. 32.

U novčarskoj literaturi krivotvorina novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) spominje se kao prva uspješna krivotvorina jugoslavenskog dinara izrađena u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata.¹⁰

U kriminalističkoj literaturi, uglavnom nepoznatoj i teže dostupnoj javnosti, pa i numizmatičarima, o okolnostima i načinu krivotvorenja i krivotvorinama novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) pisano je opširnije.

Novčanicu od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) uspješno je krivotvorio Slavko Benasić iz Rešetara kod Nove Gradiške. Potkraj 1956. izradio je primitivnim sredstvima na grabovom drvetu prve klišeje te izradio i prve probne otiske krivotvorine novčanice. Nekoliko godina zatim usavršavao je klišeje i mješavinu boja i pribavljaio odgovarajući papir za krivotvorinu. Krivotvorina novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) u novčanom optjecaju uočena je početkom 1959. i učestalije tijekom i napose sredinom 1960. Te krivotvorene novčanice kriminalisti su ocijenili “uspjelom krivotvorinom”, u početku uvjereni da je krivotvoritelj osoba koja ima grafičkog i tiskarskoga znanja te da je krivotvorina izrađena upotrebom metalnih klišeja i tiskarskog stroja. Nakon početnih policijskih nesnalaženja u istrazi, a zatim nakon pojave veće količine krivotvorina novčanice u optjecaju poduzete su sustavne i opsežne kriminalističke istrage, krivotvoritelj i suradnici u proturanju krivotvorina u optjecaj otkriveni su i uhićeni potkraj srpnja 1960. Zaplijenjen je krivotvoriteljski pribor, klišeji, numerator i veća količina krivotvorenih novčanica. Prema nalazima kriminalističke istrage Benasić je od rujna 1956. do srpnja 1960. izradio ukupno 290 krivotvorenih novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) te sa suradnicima u optjecaj uglavnom u Zagrebu i na području Slavonije, Banovine i bosanske Posavine proturio najmanje 107 krivotvorina. Benasić je bio grafički i tiskarski neobrazovan, ali likovno izrazito nadaren i uporan krivotvoritelj. U kratkom vremenu u niz pokušaja i prepravaka uspio je jednostavnim sredstvima izraditi uspjele, a time i opasne krivotvorine. To je potvrdio i graver novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) Tanasije Krnjajić iz Zavoda za izradu novčanica u Beogradu, kojemu je Benasić u tijeku istrage 1960. objasnio i pokazao kako je izradio klišeje i otiske krivotvorina. Prema nalazima kriminalističke istrage Benasić je početno namjeravao krivotvoriti i novčanicu od 20 dinara DF Jugoslavije (1944.), ali je odustao nakon neuspjelih izrada klišeja odnosno neuspjelih otisaka te krivotvorina. Ujedno, novčanica od 20 dinara DF Jugoslavije (1944.) početkom listopada 1959. prestala je biti zakonsko sredstvo plaćanja i do kraja godine povučena je iz optjecaja. Prema nalazima kriminalističke istrage nakon uspješnih krivotvorina od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) Benasić se kanio upustiti i u krivotvorenje novčanice od 1000 dinara FNR Jugoslavije (1946.).¹¹

Neupućenoj osobi bilo je teško prepoznati krivotvorinu od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.) i razlikovati je od prave novčanice. Naime, krivotvorina je izrađena više nego li uspješno. Likovni prikazi i gravure prave novčanice ipak su u usporedbi s krivotvorinom znatno preciznije i plastičnije. Pozornom usporedbom s pravom novčanicom

¹⁰ Usp. *M. Ugričić*, *Novčani sistem Jugoslavije*, Beograd, 1967., str. 263.

¹¹ Usp. *J. Vrlazić*, *Dnevnik rada na otkrivanju falsificirane novčanice od 500 dinara*, izdanje 1946. godine, *Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*, br. 4., Zagreb, 1963., str. 379.-394.; i *V. Vodinić*, *Kriminalistička obrada falsifikata novca i isprava*, Beograd, 1972., str. 41.-43.

uočava se da je u krivotvorine graviranje, iako vrlo uspješno, grublje i zamjetnije. No neki grafički manje zahtjevni dijelovi novčanice odlično su krivotvoreni. Grublja gravura krivotvorine, neplastičnost i lošija nijansiranost prikaza, napose su primjetni na grbu FNR Jugoslavije lijevo na licu novčanice (usp. slika 1., detalj 1. i slika 3., detalj 1.) i na liku partizana desno na licu novčanice (usp. slika 1., detalj 2. i slika 3., detalj 2.) te na motivu zemljoradnika orača s konjima na naličju novčanice (usp. slika 2., detalj 3. i slika 4., detalj 3.). Pojedini detalji krivotvorene novčanice također su upućivali na krivotvorinu, kao primjerice nezgrapnije i nešto veće slovo “N” u riječima “DINARJEV” i “DINARA”, u središnjoj oznaci vrijednosti na hrvatskom i slovenskom jeziku na licu novčanice (usp. slika 1., detalj 3. i slika 3., detalj 3.). U unutarnjem obrubu na naličju novčanice brojka “500”, koja se ponavlja, unekoliko je različito izvedena na krivotvorini (usp. slika 2., detalj 2. i slika 4., detalj 2.). Na naličju novčanice u unutarnjem obrubu ukrasne vitice na krivotvorenoj novčanici nešto su tanje od vitica na pravoj novčanici (usp. slika 2. i slika 4., slika 2., detalj 1. i slika 4., detalj 1. i slika 2., detalj 2. i slika 4., detalj 2.). Na krivotvorenim novčanicama primjetna je i grublje izvedena odnosno otisnuta crvena numeracija (usp. slika 1., detalj 5. i slika 3., detalj 5.). Prevladavajuća smeđa boja i lica i naličja, krivotvorina novčanice nešto je svjetlija od prevladavajuće smeđe boje prave novčanice. Naravno, papir krivotvorene novčanice neodgovarajuće je kvalitete i znatno je drukčiji od papira prave novčanice koji ima i zaštitne dijelove.

Mala količina u optjecaj puštenih krivotvorina novčanice od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.), od kojih je dio u optjecaju prepoznat i policijski zaplijenjen, razlog je da tek neke numizmatičke zbirke posjeduju i krivotvorinu te novčanice, a te se krivotvorine u naše vrijeme na numizmatičkom i kolekcionarskom tržištu vrlo rijetko pojavljuju.

Sl. 3.

*Krivotvorena novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.), avers
Zbirka V. Geiger, Zagreb*

Sl. 4.

*Krivotvorena novčanica od 500 dinara FNR Jugoslavije (1946.), revers
Zbirka V. Geiger, Zagreb*

Sl. 1., detalj 1.

Sl. 3., detalj 1.

Sl. 1., detalj 2.

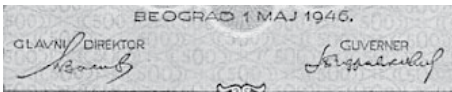
Sl. 3., detalj 2.

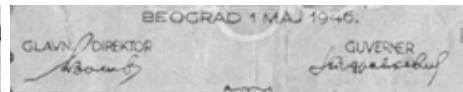
Sl. 1., detalj 3.

Sl. 3., detalj 3.

Sl. 1., detalj 4.

Sl. 3., detalj 4.

Sl. 1., detalj 5.

Sl. 3., detalj 5.

Sl. 1., detalj 6.

Sl. 3., detalj 6.

Sl. 2., detalj 1.

Sl. 4., detalj 1.

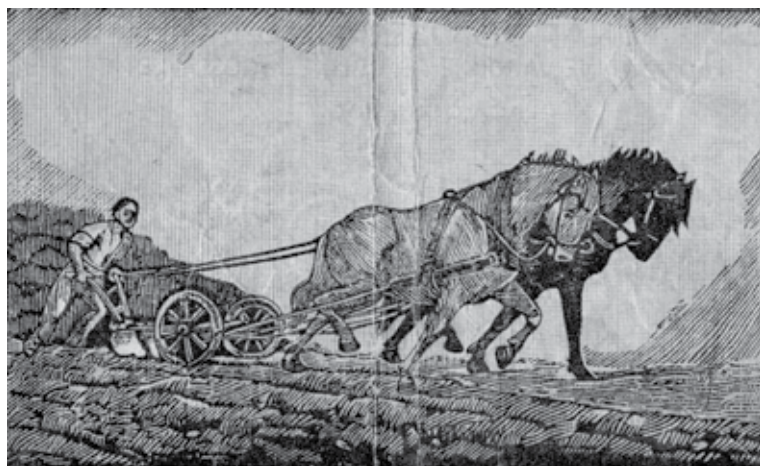
Sl. 2., detalj 2.

Sl. 4., detalj 2.

Sl. 2., detalj 3.

Sl. 4., detalj 3.

Literatura:

- Rješenje o puštanju u opticaj nove novčanice od 500.- dinara, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, god. IV., br. 76., Beograd, 4. rujna 1948., str. 1175.
- Rješenje o povlačenju iz optičaja novčanice od 500 dinara sa datumom izdanja 1. maj 1946. godine, Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, god. XIX., br. 22., Beograd, 5. lipnja 1963., str. 468.-469.
- *Josip VRLAZIĆ*, Dnevnik rada na otkrivanju falsificirane novčanice od 500 dinara, izdanje 1946. godine, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova, god. XI, br. 4, Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske, Zagreb, 1963., str. 379.-394.
- *Miodrag UGRIČIĆ*, Novčani sistem Jugoslavije, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 1967.
- *Božidar POKRAJČIĆ*, Papirne novčanice Demokratske Federativne Jugoslavije, Numizmatičko društvo BiH, Sarajevo, 1971.
- *Vladimir VODINELIĆ*, Kriminalistička obrada falsifikata novca i isprava, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Beograd, 1972.
- *Zdravko BAZDAN*, Politekomomska analiza krivotvorenja novčanica. Case study: DFJ - SFRJ, Numizmatičke vijesti, god. 33., br. 44., Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, 1991., str. 148.-157.
- *Vladimir GEIGER*, Ikonografija i dizajn novčanica (od dinara SHS do hrvatskog dinara), Obol, god. XXX., br. 44., Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb 1992., str. 6.-8.
- *Jovan HADŽI-PEŠIĆ*, Novac Jugoslavije 1944 - 1992., Narodna banka Jugoslavije, Beograd, 1995.
- *Borna BARAC*, Papirni novac bivše Jugoslavije i zemalja na području bivše Jugoslavije / Banknotes of the Yugoslavia and the States of the Former Yugoslavia 1767 - 2002., Obol – naklada d.o.o., Zagreb, 2002.
- *Željko STOJANOVIĆ*, Novčanice Narodne banke 1884 - 2004, Jugoslovenski pregled, Beograd, 2004.
- *Željko STOJANOVIĆ*, Nacionalni katalog novčanica Srbije i Jugoslavije / Standardkatalog für das Papiergeld Serbiens und Jugoslawiens / Standard Reference Guide to Serbian and Yugoslav Paper Money, Sanimex, Beograd, 2007.
- *Vladimir GEIGER*, O krivotvorenju i krivotvorinama jugoslavenskih novčanica, 1945. - 1990., Obol, god. XLIX., br. 63., Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, 2011., str. 29.-38.
- *Zlatko VIŠČEVIĆ*, Kovanice i novčanice Jugoslavije, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Makedonije / Coins and Banknotes of Yugoslavia, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro and Macedonia, Numizmatičko društvo "Castua", Kastav, 2011.
- *Tomislav ANIĆ*, Junakinje i junaci rada, u: Refleksije vremena 1945. - 1955., urednica: Jasmina Bavaljak, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2012., str. 40.-57.